

„Belédobják azokat a flakonokat, s itt, a Tatros partján billegtetni a szél.” Hulladékkezelés Gyimesközéplekon a 21. század elején

A tanulmány a gyimesközépleki hulladékkezelés jelenkori gyakorlatát kívánja bemutatni, különös tekintettel a rendszerváltozás óta bekövetkezett változásokra. Az írás a 2002 és 2006 között végzett terepmunkákra támaszkodik. A vizsgálat során az egyik elsődleges szempont volt, hogy láthatóvá váljék, hogyan ötvöződnek a hagyományos kultúra és a nyugati fogyasztói civilizáció elemei – a „nyugati kultúrát” mintának tekintő, mégis attól eltérő, helyi változatokat hozva létre. Így írható le nemcsak az új tárgypopulációk beillesztése a mindennapi életbe, hanem használatuk záró mozzanataként eltávolításuk is a közvetlen lakótérből. Ekkor ugyanis a hulladékok kezelésére, azok megváltozott összetételének ellenére, a régóta bevett, hagyományos eljárásokat veszik elő.

Gyimes kultúrája a legutóbbi időig megőrizte régies vonásait – értelmiségi körök diskurzusaiban mint az archaikus népi kultúra egyik utolsó bástyája szerepel, amely, ha lehet, még érintetlenebb, mint Erdély. Az ide látogatók úgy érezhetik, hogy élő múzeumba érkeztek, ám ha egy pár órási látogatásnál több időt töltenek itt, nyilvánvalóvá válik, hogy az elzártság és archaizmus csupán illúzió. A gyimesi emberek a nyugati fogyasztói civilizáció megjelenésétől fogva ellentétes hatások erőterében alakítják cselekvési mintáikat. Egyrészt hat még rájuk hagyományos kultúrájuk többnyire közösség- és kötelességcentrikus, fogyasztáskorlátozó szemlélete és morálja. Másrészt befolyásolja már őket a fogyasztói civilizáció nyugatról besugárzó üzenete, az „önmegvalósítás” programjának többnyire torz és hiányos változata – amelyet anyagi s egyéb eszközök hiányában többnyire csak a virtuális önmegvalósítás egy-két szimbolikus gesztusával, pótcselekvés szintjén tudnak megvalósítani. (Hankiss 2000:165) Ez utóbbi jelenséggel is magyarázható, hogy a jóléti társadalom mintáinak átvétele a fogyasztás tényleges színvonalát meghaladó mértékben vezetett a hulladékok mennyiségének növekedéséhez (amely a szervezett hulladékszállítás hiányában látványos módon jelenik meg – a közterületeken, főként a patakmedrekben felhalmozódva).

Gyimesben a hulladékok mennyiségi és minőségi átalakulása szorosan kötődik a háztartások egész tárgykészletének átalakulásához. A „nyugati társadalmak” állandóan piacot kereső termékei a rendszerváltozás után hamarosan ide is elértek. A tárgyakkal egy időben érkezett egy mindig vágyott, de el nem érhető, „jobb és könnyebb” életmód ígérete. Az életmódváltáshoz a minták és célok egy részét a gyimesiek készen kapják a tévéből, a rádióból, a külföldre ingázók elbeszéléseiből vagy a szomszédától, „akinek már

van”. Az átállás azonban nem zökkenőmentes, és a kialakult helyzet igen ellentmondásos. A tárgyak például már itt vannak ugyan, de ahhoz, hogy miképpen illesszék őket az életükbe, hogyan kell őket használni vagy éppen megszabadulni tőlük, hiányzik a mögöttes tudás és a fizikai háttérrendszer is, ezért ilyenkor nem a nyugati mintákat követik. Példaként csak egy eset. A házigazdám egy flakon Domestos tisztítószerrel kaptak ajándékba vendégeiktől, amely „csempék és zománcos felületek tisztítására és antibakterializálására” alkalmas. Mivel a házban nem volt egy négyzetcentiméternyi ilyen felület sem, a háziasszony azóta a család ruháit mossa vele. Hogy mi történik a flakonnal vagy a mosóvízzel a használat után, az szintén figyelemre méltó, de erről a későbbiekben még lesz szó. Előtte azonban szükségesnek tartom egészen röviden általános értelemben is foglalkozni a hulladékokkal, hiszen ez nem hagyományos kutatási témája sem a néprajznak, sem a kulturális antropológiának.

A magyar néprajz tudománya a paraszti háztartásokban keletkező hulladékoknak (néhány kivételtől eltekintve) nem szentelt megkülönböztetett figyelmet. Közismert gondolat ugyanis, hogy egy hagyományos paraszti háztartás tulajdonképpen nem is termelt szemetet. Hulladékaink azonban mindig is voltak, a hulladékok az emberi tevékenység melléktermékei évszázadok, évezredek óta. Nem volt ez másképp a hagyományos paraszti kultúrában sem. Ezek a hulladékok eddig talán azért nem szűrtak szemet, mert mennyiségük csekély volt – (amit csak lehetett, újrahasznosítottak), másrészt többségük a természetben rövid időn belül elbomlott. Hofer Tamás az átányi kutatás fényében így ír erről:

„Azok a jórészt kézműves technikával készített tárgyak, amelyeket a régészek és az előttünk járó etnográfusgenerációk többnyire vizsgáltak, általában »természetes halállal« múltak ki, tehát potenciális életpályájukat befutották. Az átányi szerszámok részletes vizsgálata egyébként azt mutatta, hogy az öntöttvas eszközök bevezetése előtt ezek a tárgyéletpályák semmi hulladékot nem hagytak maguk után, az összes szerves anyag, a fa, kötél, zsák, bőr stb. vagy hamuként, vagy trágyaként a termőföldre került, az összes kovácsolt vas újra felhasználódott. A természetes átlagélettartam fogalma a fogyasztói javak modern korszakában azonban elveszti értelmét, amikor az egymás sarkát taposó újabb és újabb tárgygenerációk szorítják ki a használatból az előttük járókat.” (Hofer 1983:49.)

A szilárd hulladékok mennyisége a 19. században az ipari tömegtermelés fejlődésével egy időben indult rohamos növekedésnek, elsőként a nagyobb városokban, majd a 20. század második harmadától kezdve a falvakban is, bár jelentős regionális eltérésekkel. A hulladékok mennyiségi növekedésével karöltve az 1930-as években anyagi összetételüket tekintve is új fejezet kezdődött a hulladékok történetében. 1931-ben feltalálták a polietilént, 1933-ban pedig beindították a PVC gyártását. A háztartási hulladék ma olyan egészen új, részben erősen mérgező anyagok kémiai elegye, amely évszázadok alatt sem bomlik le (Rédey–Tamaska 2003:181). A 20. századra az ember elérte, hogy az általa termelt hulladékot annak mennyisége, minősége és összetétele miatt a természet többé nem képes körfolyamataiba bekapcsolni, sőt ezek az anyagok közvetlenül veszélyeztetik környezetünket.

Hulladékaink

„A hulladékok hullanak, hogy én élhessek, egészen addig,
amíg egyre fogyatkozván már nem marad belőlem sem több,
és egész testemben lehullok, cadere, a határon túlra hullaként.”
(Julia Kristeva)¹

Emberi életünk része, hogy hulladékokat termelünk. Eldobjuk a lerágott almacsutkát, levágott körmeinket, a kiürült gyógyszeres üveget és még annyi mindent – végül halott testünket tesszük le itt a Földön. (Ekkor már nem „én vetek ki valamit”, hanem „az én lesz kivetett”.)

Hulladékaink megszámlálhatatlanul sokféle formát ölthetnek. Hulladéknak nevezzük rendszerint azt az anyagot/tárgyat, amely tulajdonosa/felhasználója számára (amely lehet egy személy vagy nagyobb közösség) adott időpontban feleslegessé vált, és azt tovább nem tudja vagy nem kívánja felhasználni.² Ezt a döntést az adott anyag/tárgy felhasználhatóságáról társadalmi és gazdasági értékítéletek is jelentősen befolyásolják. Koronként, társadalmanként és egyénenként is változik tehát, hogy mit neveznek, illetve mit kezelnek hulladékként.

A tisztasághoz és a rendhez hasonlóan a szenny, a hulladék és a jelenlétükkel együtt járó rendetlenség is társadalmi konstrukció, amely azáltal jön létre, kel életre, hogy egy közösség meghatározza mind a szellemi, mind a fizikai térben a dolgok helyét. Például azt, hogy helyénvaló-e a pipa hamuját a szoba földjére szórni, vagy hamutartót használunk, hogy a szükségünket az utcán végezzük-e el, vagy angol vécén, hogy a marhák vizeletével mosunk-e kezet (mint a nuerek), vagy körömkefével és szappannal. A szemét, hulladék mint elvetendő anyag mindig szoros összefüggésben állt olyan fogalmakkal, mint a piszok, a mocskok, a szenny, a kosz vagy a tisztátalanság. Közös bennük, hogy mindegyiküktől szabadulni igyekszünk (akárcsak a szeméttől), hiszen undort keltenek, veszélyesek a rendre és az életre (lásd fertőző baktériumok). Mary Douglas a koszt mint „területén kívüli anyagot” (*matter out of place*) definiálta, amely nem illik arra a helyre, ahol éppen van: „Számunkra a mocskok összefoglaló kategóriája mindannak, ami az elfogadott osztályozásokat elmossa, elmaszatozja, megcáfolja vagy bármi módon összezavarja.” (Douglas 2003:73.) A kosz olyasvalami, ami nem a megfelelő helyen van, valahol, ahol nem illik az adott rendszerbe, nem felel meg az ott uralkodó logikának vagy normának. Kiforgatja a rendet, nem tiszteli a határokat és szabályokat, hanem az átmenetiséget és a kétértelműséget képviseli.³ A kosz, a mocskok, a szemét tehát az, amit következetesen elhárítunk magunktól, hogy rend és tisztaság vegyen körül minket.

A ház tisztasága az abban uralkodó rend tükörképe, a test tisztasága viszont a lélek tisztaságának tükörképe. A mocskok és a szenny szavai a fizikai tisztátalanságon túl metaforikus „erkölcsi fertőt”, tisztátalanságot is jelenthetnek. Ha azt mondjuk: „te szemét” vagy „piszok alak”, nyilvánvalóan nem arra gondolunk, hogy az illető nem vett aznap tiszta inget. Sértő kifejezések és káromkodások gyakori összetevői ezek a kifejezések, majdnem minden nyelvben. A fizikai értelemben vett tisztaságfelfogások közös jellemzője, hogy pozitív kategóriát képviselnek, értéként jelennek meg, így a „jó” (az erkölcsös) kategóriájával kapcsolódnak össze. A mocskok pedig, ebből következően, a „rosszal”.

A hulladék az a jelenség, amelyben a világ pusztulását szemléljük. A oszló trágya csípős szaga, a döglött állat émelyítő bűze, az elhervadt virág látványa a kukában: lényegüket tekintve mind az elmúláshoz, pozitívabb értelemben pedig az átváltozásra való képességhez és az élet körforgásához kötődnek. Az elmúlt évszázadok során minden bizonnyal rengeteget változott az a mód, ahogyan hulladékainkat szemléljük. A modern nagyvárosi ember csak a hulladék (a halott tárgyak) pusztulásával, elutasításával, kivetésével találkozik, és a hulladéknak avval a minőségével, hogy belőle valami új szület, nem. Hulladékainkat nem visszaforgatjuk az élet és a természet rendjébe, hanem csak eltávolítjuk magunktól. Eltávolítjuk térben (a hulladéktelepeket oda helyezük, ahová egy átlagos ember egész élete során sem jut el), eltávolítjuk időben (hulladékainkat szeméttelpekre gyűjtjük, majd a jövő nemzedékekre bízunk), harmadrészt pedig a hulladékainkkal kapcsolatos döntéseket és információkat távolítjuk el saját hatáskörünk-ből avval, hogy távoli apparátusok által irányított közszolgáltatásokra bízunk. Ami már nem kell, bedobjuk a szemetesbe, kirakjuk lomtalanításra, lehúzzuk a toaletten, és a rend helyreállt. (Nem kell senkinek szembesülnie a hajdan félbehagyott hot-dogjával, amely hús év után is épen és emésztetlenül fekszik valamelyik szeméttelep gyomrában.)⁴ A gyimesi szeméthelyzet többek között azért különleges, mert jól látható, hogy mi történik, ha a szemét kezelésére szakosodott különféle szolgáltatók nem végzik el az emberek helyett hulladékuk eltüntetését. A kidobott nejlonzacskó egy hónap múlva is ott lebeg a patak partján, a fürdőszobában leengedett szennyvíz nem egy távoli folyót szennyez, hanem a házuk előtt csordogálót, és amikor egy rossz gumicsizmát szeretnének eldobni, nekik kell választani, hogy vajon elássák a kertben, eléggessék, vagy a patakba dobják... Ebben a helyzetben bárki számára nyilvánvaló, hogy a modern kor hulladékai nem illeszthetőek vissza az élet és a természet körforgásába.

Hulladékkezelés Gyimesben

Gyimesközéplekon a helyiek hulladékkezelését 2002 és 2006 között kutattam. Felvetésem az volt, hogy a település közterületeinek, valamint a patakok tisztaságának és rendezettségének fellazulása a rendszerváltozást követően megindult modernizációval hozható kapcsolatba. Kíváncsi voltam, hogyan illesztik be a gyimesiek hagyományos tárgykészletükbe az újonnan érkező tárgyakat, illetve hogyan szabadulnak meg azoktól, miután feleslegessé váltak. A hulladékok fajtáiról, mennyiségéről és útjáról igyekeztem pontos képet kapni, ezért közel negyven háztartásban vizsgáltam a különböző anyagokból készült tárgyak és melléktermékek útját: használati funkciójuk elvesztésétől az eldobásig vagy éppen az újrahasznosításig.

A gyimesi háztartások tárgyai korábban jórészt kézművestechnikával készültek, hosszú élettartamukat futottak be – akár többszöri funkcióváltással –, s végül semmilyen maradandó hulladékot nem hagytak hátra. A fémeszközök kivételével az összes szerves anyag: a gyapjú és a kendervászon, a fa, a bőr, a konyhai maradványok a természetben rövid időn belül elbomlottak, a vastárgyakat pedig félretették és újra felhasználták. Döntő változást hozott azonban a műanyag tárgyak megjelenése.

Az első műanyag tárgyak már a rendszerváltozás előtt megjelentek Gyimesben. Ezek között voltak például a nejlonabroszok, a szintetikus anyagból készült kötényruhák és

a színes művirágok. A virág, amely nem hervad el, és az abrosz, amit le lehet törölni, talán már a modern kor jelképei voltak. A műanyag tárgyak rohamos megszorodása a háztartásokban az elmúlt 10–15 évben következett be. Tartós használati eszközöké (lavórok, vödörök, poharak, fogkefék, cipők), másrészt olyan szintetikus csomagolóanyagoké (üdítősfalakonok, margarinos tégelyek, cukorkaszacskók), amelyek sorsa a rövid használat utáni eldobás. Az újfajta tárgyakat (beleértve a csomagolóanyagokat is) kezdetben használatuk után is megőrizték, félretették a későbbi felhasználás reményében. Az intenzívebbé váló fogyasztás és az egyre több rövid életű bolti áru megjelenése a háztartásban azonban lassan átalakította a korábbi mentalitást. A használt csomagolóanyagok és egyéb feleslegessé vált tárgyak olyan mennyiségben keletkeztek, hogy már nem volt lehetséges új funkciót találni számukra, vagyis a korábban igen értékesnek számító anyagokból készült tárgytól is végleg meg kellett válni. A háztartások tárgykészletét végigtekintve egyre nehezebben beszélhetünk egy tárgy „természetes” átlagélettartamáról. Az újabb és újabb tárgyak egymást szorítják ki a használatból, mind több tárgyat utalva használaton kívülre, ezáltal a hulladékok mennyiségét növelve. Azok az emberek, akik korábban minden vasszeget félretettek, most nehezen boldogulnak a megváltozott mennyiségű és minőségű hulladékokkal:

„Amikor nem volt még ennyi nájlön, hát ez egy rettenetesen különleges anyag volt. Régebben, ha egy ilyen műanyag dobozt megkaptunk, az érték volt, azt tartogattuk, s az könnyű volt, s mindenre felhasználtuk. De hát most már minden nájlönflakonban van, úgyhogy most már mocskokká válik.”

A gyimesiek az újfajta hulladékaikkal ugyanúgy bánnak, mint azt megelőzően a kizárólag szerves anyagokat tartalmazó hulladékokkal, vagyis elégetik, a patakba dobják, elássák vagy elszórják őket az úton. Mindez a mi fogalmaink szerint környezetszennyezés, és idővel közvetlenül is veszélyeztetheti életfeltételeiket (a tiszta, egészséges levegőt, az ivóvizet és a termőtalajt).

A hulladék fogalma Gyimesben

A hulladékok mibenlétét, mint már korábban említettem, mindig az adott kultúra határozza meg. A gyimesi emberek ismerik ugyan a „hulladék” szó jelentését, de gyakrabban használják a „szemét”, a „mocskok” és a „szenny” kifejezéseket. Tágabb értelemben azt értik ezeken, ami rendtelenséget okoz. Az ember és a környezete tisztátalanságára ugyanazokat a fogalmakat használják. A mocskok az, „ami nem tiszta, tisztátalan, például van olyan, hogy – mocskos ember”. Ha a patak szemetes, azt mondják: „minden mocskok belé van dobva”. Ha valakinek az udvara rendetlen, nincsen összesöpörve, a gyereket szalajtják, hogy na, „takarítsd össze azt a mocskot”. „Fel kell söpörjem az udvart is, mikor olyan szemetes, például mikor a szénát begyűjtöttük, ilyen szemet került, s mikor a fák lehullassák a leveleket, meg a fát összevágjuk, s lesz az a fűrészmoszt. Felsöpöröm, hogy ne hordjuk be.” A szemét tehát az, „amit összesöpörnek”, vagy mondják azt is, hogy „az emberek szemete”. Ha egy zsákba összegyűjtnek mindenféle feleslegessé vált holmit, a rossz kabáttól a lukas cipőn át az üres olajosflakonokig, hogy utána megszabaduljanak tőle, a zsák tartalmára nem azt mondják, hogy „szemét” van benne,

hanem a tárgyakat sorolják fel. A gyimesi ember nem a szemetet égeti el – ha kérdik –, inkább körülírja, hogy milyen tárgyakat, vagy azt mondja: „ami olyan, hogy eldobni való”.

A szemet-fogalom minden bizonnyal a szemétszállítás és az evvel egy időben megjelenő szemetesvödörök és kukák bevezetésével nyer majd bővebb jelentést. Hiszen ahol szemetest használnak, ott már egyértelmű, hogy a szemet mindaz, amit a szemetesbe dobnak. Gyimesben szemetesvödört jelenleg a háztartások jó részében nem használnak. Valamikor *szennyveder* állt minden konyhában, és még ma is számtalan helyen használják. Ebbe öntik az olyan konyhai hulladékot, amely szerves tartalmú, de a moslékba nem való. Ha a szennyveder megtelik, kiöntik a trágyadombra, hogy tartalma avval együtt rothadjon el. A kisebb eldobni való tárgyakat, amelyek nem bomlanak el, bedugják a sparheltbe, vagy ha éppen nem ég a tűz, akkor leteszik valahova a tüzelő mellé egy ládába vagy papírdobozba, hogy később majd elégessék.

A ház szemete mint a ház tartozéka a hiedelmek és mágikus cselekvések során magával a házzal és a benne lakókkal van analógiás kapcsolatban, ehhez hasonlóan az „ember hulladékai” (lehullott haja, körme) pedig az emberrel magával, vagy egyes testrészeivel tartanak kapcsolatot. Ezért szükséges különös figyelemmel lenni például a kifésült hajra, amit Gyimesben még ma is elégetnek, nehogy a varjak elvigyék, s vele együtt a haj növekedését is. Ilyen analógiás elképzelések magyarázzák a sepréssel és a szemet kihordásával kapcsolatos tilalmakat: „Mikor valaki elmejen, nem szabad rögtön sepregetni, mert kiséperjük őt is.” „Ha valakit rosszul akarnak, azt kisöprik, hogy úgy menjen ki, hogy többet ne jöjjön vissza.”

Szerves és szervetlen, elbomló és el nem bomló hulladékok

A recens gyimesi hulladékkezelést egyfajta kettősség jellemzi. A szerves anyagok terén széles körű anyagvisszaforgatással és újrahasznosítással találkozunk; a szervetlen és nem, vagy csak igen hosszú idő alatt elbomló tárgyak esetében pedig – mivel ezeket csak jóval kisebb mértékben tudják újrahasznosítani – azok eltávolításával, illetve megsemmisítésével. A kutatás során részletesen foglalkoztam az egyes hulladéktípusokkal, azokat anyaguk szerint csoportosítva, ám e munka eredményeiből a terjedelmi korlátok miatt most csupán néhány példát emelek ki.

Majdnem az összes szerves eredetű hulladékról elmondható, hogy ahol annak hagyományos feltételei adottak (például még tartanak állatot, és van trágyadomb), ott azok újrahasznosítása szinte teljesen megoldott. A konyhában keletkező szerves eredetű hulladékok gyűjtésére kétféle edényt használnak – egyet, amibe a mosléknak való kerül, és egy másikat, amibe az állatok számára nem fogyasztható maradékokat teszik. Ez az úgynevezett *szennyveder* vagy *mocskosveder*. Ebbe kerül többek között a vegyszeres mosogatólé, a teakészítés után visszamaradó *kokojza kóró*, a kávézacc és olykor a házban összesöpört szemet is. Amint a vödör megtelik, tartalmát a trágyára öntik, ott hónapok alatt komposztálódik, majd a *ganyé* kihordásakor a termőföldre jut. A másik konyhai edényben, a *moslékosvederben* gyűlnek az állatok számára is fogyasztható ételmaradékok, a száraz kenyér, a *krumplihaj*, a hagyma- és tojánhéj. „A hagymahéjat, azt úgy megeszi a disznó, sőt kívánja. Ez tiszta igaz. Milyen étvágya van tőle...” – mondják. A tojánhéjat apróra törik, mielőtt a moslékba szórnák. Máskor szárazon a tyúkok

ételébe keverik vissza, mivel úgy tartják, hogy a meszet evvel pótolják szervezetükben. Ha olaj vagy zsír marad vissza a sütésből (ami ritkán fordul elő), az is a moslékba megy. „A disznóéba teszem bele, mert akkor nem lesznek a bőrén olyan fúrok” – mondják. A kész ételből sem mehet egy csepp sem kárba. Mosogatás előtt ezért a zsíros edényeket mosószermentes vízben előblítik, és a levét a moslékba öntik, vagy egyenesen a kutyának adják: „...előre a zsírosát lemoszuk a kutyának. Hát az egy jó étel, azt nem lehet előnteni, és nem is szabad. A kutya mit enne?”

A moslékba és a szennyvederbe nem való kisebb méretű hulladékokat, például a papír- vagy textildarabokat a kályhában égetik el. A kályhából és a sparheltből a hamut a trágyára vagy a szántóföldre hordják. A tiszta fahamu egy részéből régebben rendszeresen – és alkalmanként még ma is – hamulúgot főznek, amelyet tisztítószerként használnak ruhafélékhez, fenyőpadlóhoz, szőnyegekhez vagy fazekakhoz. A legjobb a bükkfahamu erre a célra, de ha nincsen, a fenyőé is megfelel. A kályha csövéből a kormot a tárkonyra teszik, „attól zöldebb lesz” – mondják.

A szántóföldön és a veteményeskertben termesztett növények maradványait, azok felesleges szár- és levélrészeit az állatokkal etetik meg, vagy elégetik: „Ősszel ami úgy néz ki, hogy fel lehet használni, azt az állatokkal megetessük.” A *pityóka kóróját* faállványokra, a *kecskére* teszik száradni, és télen adják oda az állatoknak. A legkevésbé a juhok válogatósak: „A juh, az olyan, hogy az mindig szeret rácskálni, s kiszed belőle minden kicsi lapicskát, hogy éppen csak a kórója marad, s azt elégetik.” Ahol nincsen juh, ott „a pityókalevelet a tehen eszi meg, de ha meg van spriccolva gyógyszerrel, akkor megszárajszuk, s elégessük”. A *murok* zöld levelét adják a disznónak is. A széna egy részét, a vastagabb szárait a marha nem eszi meg. Van, hogy ezt is elégetik, de teszik a marha alá is, alomnak: „Télbe megaljazzuk a tehenek alatt. Ami szemet van, azt beszórjuk alájuk, és az reggelre a ganyéval összevegyül, hogy az megy a ganyéba, a ganyédombra.” Kora tavasszal a szántóföldön az elszáradt *kórokat*, *burjánokat* összegereblyézik egy halomba, és elégetik. Amit a kertben söpörnek össze, lehullott leveleket, faforgácsot, *fűrészkorpatát*, azt a trágyára teszik, hogy ott *elrothajszák*, vagy elviszik a patak partjára, és ott öntik le. „A kertben amit összeseprek, annak a tyukok a javát kiszedik, s ami megmarad, azt a ganyéba tegyük.” Aki nem tart állatot, és nincsen a kertjében trágyadomb, az minden növényi maradványt eléget, vagy a patak mellé hordja.

A szerves hulladékoknak az az alapos szortírozása és anyagvisszaforgatása, amit a fenti néhány példával igyekeztem érzékeltetni, érvényes az összes többi szerves hulladékra is az emberi fekáliától az állati szöveteken át a természetes alapú textilekig. Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb szerves hulladék trágyaként vagy hamuként a termőföldbe jut vissza. Az iskolai füzetekből például WC-papír lesz, és a trágyára kerül, a használt ruhából munkaruha, erdőjáró ruha, majd rongyszőnyeg, s ha végképp elvált, elégetik, hogy hamuját az eső mossa a földbe.

A rendszerváltozás óta megszaporodó, nagyrészt szintetikus, illetve el nem bomló anyagokat tartalmazó hulladékok nem illeszthetőek be az előzőekhez hasonló körfolyamatokba. A műanyagot, gumit, üveget, fémet, valamint az ezek ötvözeit tartalmazó szemét kezelése valójában még nincs megoldva. Egy részük ugyan újrahasznosul a gyimesi emberek végtelen találékonyságának köszönhetően, nagyobb hányaduktól viszont kénytelenek megszabadulni:

„A régi autót, amit már nem használtunk, a férjem szétszedette egy autószerelővel.

Ami jó volt belőle, nagyon sok mindent felhasználunk, adott el is belőle, s ami megmaradott, azt a Daciába berakta, kétszer-háromszor fordult, és elvitte az ócskavasba.”

Más a használt autóját egyszerűen betolja a Tatrosba. Az üveg- és a fémhulladékok néha a patakok partján végzik, gyakoribb azonban, hogy elássák a kert egy félreeső részében.⁵ „Az onnan soha ki nem kerül” – mondják. A műanyagokat ezzel szemben többnyire elégetik:

„Ami éghető, azt mi mindet elégezzük a kályhába. Aztán ami olyan darabosabb, hogy nem kályhába való, azt tavasszal vagy késő ősszel, amikor a szántóföld fel van szabadulva, akkor oda mindent kiviszek, rossz ruhát, rossz cipőt, gumicsizmát, flakont, ami olyan, hogy eldobnivaló, én oda mindent kiviszek, s elégetem. S így télen, amikor kiürül egy olajos- vagy ecetesflakon, abba a helybe bedobom a kályhába, s az el is ég.”

A feleslegessé vált, gumiból készült tárgyak egy részét (rossz gumicsizmát, gumitalpas cipőt) a fentiekhez hasonlóan elássák, a patakba dobják, illetve elégetik. Ezek ugyanakkor kerülnek a tűzre, amikor egyszerre több, nagyobb méretű vagy nehezebben égő hulladékot égetnek szabad téren. Az összegyűlt halmot kevés motorolajjal öntik le, hogy könnyebben meggyulladjon.

Veszélyes hulladékok

„Az elemnek fúrok egy lukat a földbe az ujjammal, s beleteszem. Éppen belefér” – mesélte egy tíz év körüli kislány. A „veszélyes hulladék” fogalma a gyimesi emberek körében valójában ismeretlen. Egyedül talán a döglött állat az, amit veszélyesnek tartanak, valamint tudják, hogy aki a patakból iszik, megbetegedhet.⁶ A régi gyógyszereket, szárazelemeket, dezodoros dobozokat, izzókat, festékes vagy vegyszeres vödöröket ugyanúgy elássák, a vízbe dobják vagy megpróbálják elégetni, mint bármi mást, amit el akarnak távolítani életterükből. Az olaj, amely fűrészüzemekből és a házi használatú gépek üzemeltetése során a földbe és a vizekbe kerül, szintén jelentős forrása a szennyezésnek.

Az égetés során visszamaradt hamu kezelése érdekes példa arra, amikor egy szokást alátámasztó évszázados tapasztalat érvényét veszíti, sőt az elérni kívánt hatás (hosszabb távon) éppen a visszajára fordul. Nem tesznek ugyanis különbséget a fenyőfa hamuja és az elégetett csokispapírok, műanyag palackok, sportcipők és műszálas ruhák után visszamaradt hamu között – általánosan azt tartják, hogy ahol a hamut a termőföldre terítik, ott dúsabb lesz tőle a vetemény. Az év során nagyobb mennyiségben összegyűlő szemetet ezért sokan éppen a szántóföldön égetik el, illetve a sparheltből is vagy oda, vagy a trágyadombra hordják a hamut, hogy táplálják vele a földet.

A hulladékok eltávolításának útjai

A gyimesiek hulladékeltávolítási technikáit figyelve feltűnt, hogy mozdulataik bizonyos hagyományokat őriznek. Olyan mozdulatok ezek, amelyek hosszú időn át beváltak (a felmerült problémákra megfelelő válaszok voltak), ezért generációkon át tudtak öröklődni. A folyóvízbe dobás, a földbe ásás, az elégetés egyaránt ilyen műveletek. A hozzájuk kapcsolódó három alaptapasztalat, hogy a víz elviszi, a föld elbontja, a tűz elemésztli a

birtokába került dolgokat. Tapasztalataik érvényesnek bizonyultak mindeddig, az eltávolítandó tárgyak viszont megváltoztak időközben. Az újonnan érkezett anyagok története a földben, a vízben és a tűzben nem a megszokott módon zárul. Vagyis – egyáltalán sehogyan sem zárul. (Hiába vetették ki őket, sorsukkal dacolva: maradnak.) Egy gyimesi asszonyt idézve: „...mert más szemét elmegy, a fűrészkorpat, fűrészmosztot, azt a víz elviszi, de ezeket a nájljon dolgokat nem. Ezek fent lebegnek, mint az angyalok.”

Víz

A gyimesi patakok (némileg eltúlozva a képet) úgy működnek, mint egy nagy és közös szennyvízcsatorna; Biczó Gábor szavaival, ez a gyimesi Cloaca Maxima (Biczó 2003:45). Ide öntik a hulladék jelentős részét, a fűrészüzemek a *fűrészmosztot*, a falubeliek a kerti szerves hulladékot és a kiürült flakonokat. A patak mellett élők disznóvágáskor itt mosás meg a feldolgozásra váró belső szerveket, a beleket, az asszonyok itt *tisztálják* a ruhát, néhol belesordogál a híg trágya az istállóból, máshol a ház szennyvizét vezetik ide, olyan az egész, mint egy soktulajdonú, szimpla vezetékes csatornahálózat, ahol a közös használatból természetesen problémák is adódnak: „Fönn egy asszony a piszkos bugyit meg gatyát mind leeresztette, aztán lehet, hogy még valaki vizet merít vagy ruhát tisztál.” Ugyanebben a patakban a gyerekek nyáron *dugást csinálnak* (egy szakaszon felduzzasztják a vizet), és fürdenek, játszanak benne, az állatok isznak belőle, és a patakok fejénél alkalomadtán még az emberek is: „A tavaly csináltunk egy gátat a vízben, jól úszkáltunk, aztán egyszer valami elkarmolta a lábamat. Nyúlok bele, és hát egy berbécs ott belé volt dobva.” A tehének gyakran a patakon átkelve indulnak ki a legelőjükre, de a víz fenekén megrekedt törött üveg- vagy fémhulladékok megvághatják a lábukat: „A szemét a vízben nem jó, mert a marha is arra mejen, vágja el a lábát, s már le van sántulva.”

A szemét folyóvízbe öntése azon az ősi tapasztalaton nyugszik, hogy a víz úgyis mindent elvisz, megtisztít, és friss, tiszta víz érkezik a helyébe: „A víz, az mindent elviszen, elviszi a Dunába.” „A Tatros aztán az leviszi”, vagy mondják azt is, „Galatiba megy úgyis a vize, a románokhoz”. Mindez talán még igaz is lehetett a korábbi, szerves összetételű hulladékaikra nézve, a műanyag flakonok és nejlonzacskók korában azonban nem állja meg a helyét. A patak egy kiadós áradás után szürreális képet mutat, amit ők maguk így írnak le:

„Bedobják, s mikor nagy víz van, ide lehordja, s felaggassa. Olyan a Tatros, mint egy karácsonyfa. Kétfelé az a sok nájljon, s ilyen nájljonflakonyok.” „Belédobják azokat a flakonokat, s itt, a Tatros partján billegtetni a szél.”

Tizenöt évvel ezelőtt a patakokban 15–20 centis pisztrángok úsztak, húsz éve még a Tatros folyóban is – azt mesélik, annyi, hogy akár kézzel is meg lehetett fogni. Az emberek éjjelente lámpával indultak halat fogni, botot hegyeztek, avval szúrták le és emelték ki a halakat. A pisztrángokat megtisztították, sós kukoricalisztbe forgatták és megsütötték a kályhán, az elbeszélések szerint különlegesen finom ízük volt. Ma már egyetlen halat sem látni a települések melletti patakszakaszokon. Az emberek azt gondolják, a víz mellé tömegesen szállított fűrészpor miatt pusztultak ki:

„Három-négy éve, mikor a fűrészport a vizek mellé tették, hát egyszer úgy csillogott ott valami a vizen, s úsztak lefelé. S hát azt mondja Bigyo Péterke: Nézd meg komám-

asszony! Valamit belévettek a vízbe, s milyen szép halakat hoz le. Hát mondom: Valaki ejsze leéetette szegény halakat.”

Valamikor azt is megszólták, akinek az istállója közel volt a patakhoz, és az állatok alól a mocsok a vízbe folyt, „mert számították azt, hogy alól még lehet, hogy isznak, vagy ha ők nem ittak, akkor isznak az állatok”. A patakok és hidak rendben tartása a faluközösség feladata volt, saját érdekük követelte, hogy ügyeljenek a víz tisztaságára és az árvizek miatt a patakmedrek megerősítésére, karbantartására.

Föld

A föld a tapasztalat szerint mindent eltakar és elemészt, hiszen minden „földből lett és földdé válik” – ahogy az egyik asszony mondta. A közösség a fizikailag vagy más módon veszélyt jelentő dolgokat (egy elhullott állat tetemét, a placentát) régebben is, ma is a föld egy félreeső részébe temette, hogy biztonságos módon távolítsa el.

Ma „az a szokás, hogy mindenki a háztáji szemetet elégeti, vagy pedig len ami olyan, azt el is ássa”:

„Ás egy kicsi gödröt – nem kell annak nagy –, elássa, s beléveti.” „Valahol ásunk egy gödröt, olyan félrevaló helyre, az udvarnak a sarkába, ahol vannak azok a gyümölcsfák. Üvegdarabokat meg fémekeket, minden, ami ilyen pléh, ami nem ég el, azokat odatesszük, s letakarjuk földdel. Az onnan nem kerül ki soha többé.”

Van, aki az erdőbe viszi fel a szemetét, és ott egy kidőlt fa gyökerének a gödrébe temeti. A föld elemésztí azt is, amit az eke forgat bele, belétaposódik vagy az eső mossa be. „Az eke elforgatja, s az beleenyésztődik oda.” „Amikor megveri az eső, a föld úgy eligya, hogy semmi se válik belőle.” Annyira ősi és magától értetődő tapasztalat mindezt, hogy egy fém sörösdobozt is ugyanazzal a nyugalommal dobnak a földre, mondván: „az aztán ott elporlad, vagy erre, vagy arra eltaposódik, valami fog történni vele”.

Egy másik, áttételesebb mód, amely során a földbe juttatják az eldobandó tárgyakat, a trágyázással kapcsolatos. A trágyadomb elsődleges szerepén túl mindig is úgy funkcionált, mint egy komposztáló domb, ahová minden szerves hulladékot el lehet helyezni, és amely, ha tartalma – körülbelül egyéves komposztálódási folyamat után – a földekre kerül, a hulladékot mint szerves talajjavítót forgatja vissza az „életbe”. A modern hulladékok természetesen már nem illeszthetőek ebbe a körforgásba:

„Régebben nem volt szemet, mert akkor kisépértük a házat, akkor volt a ganyé, s oda a ganyéra reavettük. Ott elrothadott. Nem vette senki a patakba, hanem oda a ganyéra. Elrothad még akár a fa is ott a ganyéban, de ezek a flakonok nem rothadnak el – hogy hova lesznek?”

Tűz

A kert és a ház rendjének fenntartásában, hulladékainak eltávolításában is fontos segítség a tűz. A földek tavaszi megtisztításakor minden gázt, ágakat összehordanak, majd elégetik ott helyben a szántóföldön. A ház melletti kertből a patak partjára viszik ki, és ott égetik el, hogy a kert pázsitja szép maradjon. A házban a sparhelt vagy a kályha

tüzébe teszik elégni a kiürült flakonokat és mindazokat a kisebb méretű, el nem bomló tárgyakat, amelyeket a trágyadombra nem tehetnének. A nagyobb tárgyakat hosszabb időn át gyűjtik a ház egy félreeső helyén, és egyszerre viszik ki elégetni valahol a kert végébe:

„Ez a mi vejünk olyan ügyes, hogy mindenfélét meggyújt, s eléget. A rossz cipő, ilyen rongyfélék, nájlakonok, flakonyok, mindent, ami van olyan eldobni való, azt elviszi a szántóföldre, s ott elégeti.” „Ami úgy néz ki, hogy teljesen használhatatlan, azt mind elégessük.”

Gyakran a villanykörte, az üveg, dezodoros flakon és a szárazelem is a tűzre kerül, mivel előre nem válogatják ki a nem éghető anyagokat.

A szemét elégetése során a tűz mint „tisztító” szerepel, ez a „leghigiénikusabb” hulladékmegsemmisítési mód az ember szemében (mint azt a modern szemétegetők sokasodása is mutatja). A szemétegetés egyfajta szublimációs eljárás is, hiszen az égetés során tiszta és hasznos hőenergiát nyerünk – ez a szublimált szemét (Szilágyi 1994:218–219).

A tűz nemcsak megtisztítja a tisztátalant, hanem a hagyományos paraszti kultúrában maga is „tisztá”. A ház tűzének helyét mint „tisztá” helyet gyakran tiltások védték. A kemencepadkán tilos volt bizonyos profán dolgokat végezni, és helyenként tiltották a szemét tűzbe dobását, valamint a tűzbe köpést is. Másrészt ez volt az a hely, ahová el lehetett dobni az egyébként eldobhatatlan, „tisztá”, „szent” vagy mágikus töltetű tárgyakat (Pócs 1990:621). Gyimesben ha *nagy idő van* (ha erős vihar dúl), még ma is szentelt *pimpót* (barkaágot) égetnek a kályha tűzében: „Mikor jó a nagy idő, akkor a szentelt pimpót beléteszik a tűzbe, s annak a füstje átszáll, s elmegy a nagy üdő.” A tűz és annak füstje segít kapcsolatot létesíteni a transzcendenciával. A tűzben lehet elégetni a mágikus eljárás során használt tárgyakat is. Ha valaki például *kurva köszvényt* kapott (apró piros pöttyök jelentek meg a bőrén), hitetlen házaspártól kell mosogatórongyot lopnia, avval megkenni a kiütéseket, majd a rongyot be kell dobni a tűzbe, hogy égjen el, vagy a patakba, hogy a víz vigye el.

„Takarékosság” vagy „fogyasztáskorlátozás” – az újrahasznosítás háttéréről

A gyimesiek viszonyát a különféle tárgyakhoz és anyagokhoz jórészt még mindig a mértékletesség és a takarékoság jellemzi. Egy, a fogyasztás kultúrájából már száműzött magatartásforma ez (itthon talán nagyanyáink korosztálya képviseli), ahol az anyagi javakkal megfontoltan bánnak. Igyekeznek például mindent félretenni, ami talán „jó lesz még valamire”, majd alkalomadtán egy újabb tárgy vásárlása helyett ismét használatba vonni. Úgynevezett mértékletességük így írható körül: visszafogott fogyasztás, lelkiismeretes megőrzés, tartós használati tárgyak vásárlása s megjavítása, valamint az optimális hatékonyság – vagyis a felesleges, illetve céltalan tárgyak kerülése.⁷ Visszatérve a címben szereplő „takarékoság” és „fogyasztáskorlátozás” fogalmakhoz, ezek tulajdonképpen szinonim fogalmak; míg a néprajztudomány inkább a „takarékoság” fogalmát használja, más társadalomtudományokban és a közgazdaság-tudományban napjaink-

ban elterjedtebb a „fogyasztáskorlátozás” kifejezés, ám nem árt látni, hogy itt egyazon magatartásformáról van szó. Tágabban tekintve ide kapcsolható fogalmak még az „önkorlátozás” és az „önkéntes egyszerűség”. (Az önkéntes egyszerűség napjainkban a fogyasztói kultúra materializmusát elutasító emberek körében terjed, alapértékei az anyagi egyszerűség, az emberi lépték, az önállóság, az ökológiai tudatosság és a materiális világ helyett a „belső világ” gyarapítása.) Lényeges különbség van azonban aközött, amikor valaki az anyagi javak szűkössége miatt kényszerül a mértékletes életre, és aközött, amikor azt önkéntesen választja.⁸ Gyimesben a nyugati fejlett országokhoz képest láthatóan szegényebben élnek, mégsem állíthatjuk, hogy egyedül a szegénység⁹ készítetné őket takarékos, illetve fogyasztáskorlátozó életre, bár kétségkívül ez is fontos szerepet játszik. A mértékletesség magatartásmintái egy kultúra szerves részét képezhetik, kialakulásának vizsgálatához sok szálát kellene visszabontani – az alacsonyabb szintű munkamegosztástól a természeti javakkal való optimális és fenntartható bánásmódon át a valláserkölcsig.¹⁰ Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezném, hogy a katolikus vallásban történelmi távlatokban a mértékletesség elsőrendű gazdasági norma volt. (A fogyasztáskorlátozás egyik legkézenfekvőbb vallási gyakorlata: a böjt¹¹ – ilyenkor a hívőnek elegendő étel áll ugyan a rendelkezésére, táplálkozását mégis korlátozza.)

Gyimesben a természettel való szoros egymásrautaltság is mértékletességet ír elő az életmódban, hiszen a gyimesiek által használt természeti környezetben (amelynek erőforrásai végesek) korlátlanul nem növelhető a termelés, és így a fogyasztás sem. Megélhetése forrásait a gyimesi ember ezért nem elfogyasztani, hanem fenntartani igyekszik, és úgy használni, hogy azt egyben szolgálja is.

Hagyományos kultúrájukra jellemző a szinte száz százalékos anyagvisszaforgatás. Az újrahasznosítást szolgáló magatartásminták találkoznak esetünkben a modern piacgazdaság tömegesen előállított használati tárgyival, újfajta anyagokkal és formákkal (amelyek ráadásul a korábbiaknál jóval sebesebben veszítik el használati értéküket). Nézzük hát, mit tesz egy, a fogyasztáskorlátozó szemléletét még őrző kultúra például az üres műanyag flakonnal.

Az újrahasznosítás változatos formáira a legszemléletesebb példa Gyimesben talán a műanyag palackoké. Öregebb és fiatalabb asszonyokkal is találkoztam, akik évek óta gyűjtik ezeket a *flakonyokat*:

„... ahol a kalibánál eljárunk a tehének után, mind eldobálják. Mi össze szoktuk szedni, s kimosom, s lerakom.” „Meggyűjtsük mink a hijuba, mert tudják-e, hogy valamikor ennek még lesz haszna? Teszem egy nejlonzsákba, mert még lesz, hogy nem lesz flakon, s akkor jó lesz – elévesszük (...), de mi már nem érzük azt meg.”

Mennyi palackot lehet eltenni, erre-arra elhasználni, és mikor mondja azt először valaki, hogy hasznos ugyan ez a flakon, jó lehetne még valamire, de inkább eldobom? Hol van a határ? Az öregasszony azért őrizgeti, mert valóban attól tart, hogy nem lesz majd, vagy egyszerűen csak nem szívesen dobja el (mert eddig nem így szokta)?

Összegyűjtöttem néhány példát, mi mindenre lehet egy műanyag palackot használni az eredeti funkcióján kívül. Az egyik lehetőség, hogy a palackot, miután kiürült, rögtön kettévágják. A felső részből tölcser lesz, az alját pedig befőttesüveg helyett használják, vagyis lekvárt töltenek bele, savanyúságot tesznek el benne, majd a tetejét lekötik. Lekvárt töltenek az egészben hagyott félliteres palackba is, de ilyenkor figyelni kell arra, hogy forrón töltsék, különben nehezen folyik bele: „Nagyon jól áll benne, mert

teljesen lehet szigetelni.” Ha felbontják, ki lehet szorítani belőle a lekvárt, még kanál sem kell hozzá. A nagyobb másfél- és kétliteres palackokban vizet visznek a kalibához menet, borvizet hordanak a forrásról, tejet töltenek bele, vagy ebben tartják az oltót és a *savanyú savót*. Aki készít bort, ilyen flakonokba *huzatja le*, mert „olyan, de olyan jól áll benne”. Lehet benne áfonyapálinkát is tartani, meg keverék benzint is a *druzbához*. A kettévágott kétliteres flakon alsó felébe az asszonyok oltványt tesznek vagy virágot ültetnek. Hogy még mutatósabb legyen a „virágcserep”, körbetekerik alufóliával, majd azt egy madzaggal rászorítják, és már készen is van. A középloki templommal szemben lévő vegyesbolt előtt fejjel lefelé fordított, földbe dugott félliteres palackok szegélyezik a virágágyást. A kétliteres palack felső részét levágják, fejjel lefelé a földbe illesztik: védőbúra az alatta hajtó növénykének. Néhány lakóháznál a kapufélfára húzzák. Egyrészt díszít (?), másrészt védi az oszlopot az elrepedéstől.

Az erdőben egy gyér, de tiszta vizű forrást találtam, ahol egy palack nyakát illesztette valaki a *csorgóhoz*, hogy könnyebben lehessen inni a vízből. Lámpás is készíthető belőle: fejjel lefelé fordítják a palackot, gyertyát erősítenek egy dugóba, és a dugót az üveg szájába helyezik úgy, hogy a gyertya a flakon belsejébe kerüljön. Szekér oldalán láttam ilyet. Ha két villanyvezeték túl közel van egymáshoz, az egyikre egy homokkal töltött flakont akasztanak, hogy elhúzza a másiktól. Parabolaantennák érzékenyebb részeire is felerősítik, feltehetően azért, hogy az időjárás ne ártson a szerkezetnek. Ezer példa lehet még: gyermekjátékok, a ház urának praktikus megoldásai vagy az asszonyi kamrák titkai.

Egy másik szemléletes példa azoknak az alumínium villanyvezetékeknek a története, amelyeket 2001-ben cseréltek le a völgyben, majd a munkások otthagyták a földön. Néhány család figyelmesebb tagjai ezeket nagyobb mennyiségben összegyűjtötték maguknak, hazavitték és megpuolták. A hagyományos kosárfajták mintájára a háztartásban szükséges kosárféléket kötöttek belőlük. Azt mondják, hogy könnyebbek és tartósabbak is, mint a vesszőkosaraik.

Zárszóként

A Gyimesben zajló modernizációs folyamatok az addig funkcionális eszként jellemezhető tradicionális kultúrát érintették. A változások addig ismeretlen kihívásokkal szembesítették a közösséget – ezek közül a hulladékkezelés témakörét jártam körül. A kutatás, illetve terepmunka két fő irányban fejleszhető tovább. Egyrészt a néprajz eszközeivel tovább vizsgálva a modernizációs folyamatok hatásait – a mai életviszonyok kulturális jegyeinek és jellemző folyamatainak értelmezésével –, másrészt az akcióantropológia alkalmazásával, részt vállalva a felmerült problémák kezelésében. Ez utóbbi esetben a kívülről érkező egyfajta közvetítő szerepet vállalhat.

Gyimes sorsának alakulásában a következő évek, évtizedek legfőbb kérdése az lesz, hogy vajon ellenállás nélkül átveszik-e az úgynevezett jóléti társadalmak fejlődési mintáit (aminek a legszerencsésebb esetben is csak csökkentett értékű programja valósulhat meg), vagy öntudatos, saját értékeikre építő fejlődési utat választanak. A világméretű modernizációs versenyben a régió behozhatatlan hátránnyal indult, és ha a nyugati modellt választja, a virágzás anyagi és szellemi jótéteményeiből már csak összehasonlíthatatlanul kisebb mértékben, káros hatásaiból viszont annál inkább fog részesedni.

JEGYZETEK

1. Kristeva 1996:170.
2. „Hulladék az az anyag (elhasználódott termék, maradvány, leválasztott szennyező anyag, szennyezett kitermelt föld), amelyet az ember termelő-fogyasztó tevékenysége folyamán keletkezik, és amelyet az adott műszaki, gazdasági, társadalmi feltételek mellett tulajdonosa sem felhasználni, sem értékesíteni nem tud, ill. nem kíván, és ezért kezeléséről – a környezet szennyezésének megelőzése érdekében – gondoskodni kell.” *Környezet- és Természetvédelmi Lexikon* (2002).
3. Ilyen „határátlépők” az emberi váladékok is, illetve az ürülék: olyan szenny, amelyet folyamatosan eltávolítunk, hogy élhessünk.
4. Egy amerikai kutatócsoport New York legnagyobb szeméttelépén végzett ásatást. Az egyik legdöbbenetesebb tapasztalatuk éppen az volt, hogy a húsz éve ott fekvő hot-dog- és kenyérdarabok (az oxigénmentes környezetben) nem bomlottak el. Rathje–Murphy 1993.
5. Az üvegvisszaváltó rendszer korábban tökéletes hatékonysággal működött, 2005 óta azonban a visszaváltható üvegtípusok száma fokozatosan a nulla felé közelít.
6. Maguk is szemtanúi voltak, ahogyan a pisztrángok fokozatosan kipusztultak, előbb a Tatrosból, majd a kisebb patakokból is, másrészt a ló – amely köztudottan kényes a víz minőségére – sem issza meg már a patak vizét. A marháknak még van, aki visz vizet a patakról, mert az nem olyan kényes.
7. A mértékletességről mint erényről bővebben: Nash 2000.
8. Kocsis Tamás (2001) evvel kapcsolatban „önkéntes egyszerűségről” és „kényszerű egyszerűségről” ír – az utóbbi esetben valamilyen külső, kényszerítő körülmény vezet egyszerű életmódra, például a szegénység. A pólus másik oldalán a „kényszerű bonyolultság” és az „önkéntes bonyolultság” állnak – cikkében mind a négy eshetőséget bővebben kifejti.
9. Természetesen a szegénység jórészt csak mint relatív szegénység értelmezhető korszakunkban.
10. Köztudott, hogy olyan szellemi vezetőknél, mint Jézus és Gandhi, a tanításában és társadalomfilozófiájában is szerepel az önkéntes egyszerűség, vagyis amikor az ember kifelé egyszerű arcot mutat, ám befelé, lelkileg gazdag.
11. Fejes–Jakab 1994 tanulmányukban – *Korlátozások a fogyasztásban. A böjt* címmel – csíki katolikusok körében vizsgálták a böjtölés szokásait a hagyományos vallásos böjttől a modern „tisztító kúrákig”.

IRODALOM

BICZÓ GÁBOR

2003 A határmetafora mint a turizmus antropológiai vizsgálatának pragmatikus példája: Gyimes esete. *In Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata.* Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt, szerk. 40–50. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Tabula könyvek, 5./

DOROGI MÁRTON

1973 A csont, a szőr, a bőr, a tojáshéj és a trágya felhasználása a Hajdúságban és a Nagykunságban. *Ethnographia* 84(4):586–599.

DOUGLAS, MARY

2003 *Rejtett jelentések.* Budapest: Osiris.

FEJES ILDIKÓ – JAKAB JUDIT

1994 Korlátozások a fogyasztásban. *A böjt*. Székelyföld 4:90–115.

FEJŐS ZOLTÁN

1998 Modernizáció és néprajz. *In* Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban. Szűcs Alexandra, szerk. 7–19. Budapest: Néprajzi Múzeum.

FÉL EDIT – HOFER TAMÁS

1961 A parasztember szerszámai. *Ethnographia* 72(4):487–535.

GÁLNÉ KOVÁCS IRMA

2001 A gyergyói hulladékszönyegek. *In* A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások). 523–529. Békéscsaba–Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

HANKISS ELEMÉR

2000 Élet és halál a bulvársajtóban. Szempontok a fogyasztói civilizáció elemzéséhez. *In* A kérdéses civilizáció. Gombár Csaba – Volosin Hédi, szerk. 151–212. Budapest: Helikon Kiadó – Korridor Politikai Kutatások Központja.

HEGYI IMRE

1961 A fahamu felhasználása. *Ethnographia* 72(3):278–283.

HOFER TAMÁS

1983 A „tárgyak elméleté”-hez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 13:39–64.

KOCSIS TAMÁS

2001 A materializmustól a teljes emberig – A fogyasztás önkéntes csökkentéséről a nyugati társadalmakban. *Kovács* 5(3–4):101–136.

KRISTEVA, JULIA

1996 Bevezetés a megalázottsághoz. *Café Babel* 20:196–184. /Test/

NASH, JAMES A.

2000 A mértékletesség felforgató erényének felelevenítése és megújítása felé. *Kovács* 4(1–4): 25–52.

PÓCS ÉVA

1990 Néphit. *In* Népszokás, néphit, népi vallásosság. Dömtör Tekla, főszerk. 527–692. Budapest: Akadémiai. /Magyar néprajz, VII./

RATHJE, WILLIAM – MURPHY, CULLEN

1993 *Rubbish! The archeology of garbage*. New York: Harper Perennial.

RÉDEY ÁKOS – TAMASKA LÁSZLÓ

2003 A kommunális hulladékgazdálkodás helyzete és lehetőségei. *In* Hulladékgazdálkodás. Zimler Tamás, szerk. Budapest: Tertia.

SZILÁGYI ÁKOS

1994 A tisztátalanság dicsérete. In *Uő: A vágy titoktalan tárgya*. 200–220. Budapest: Liget Műhely Alapítvány.

VERONIKA MURÁNYI

“People are just throwing those bottles into the river Tatros and the wind is jiggling them along the shore.”
Waste elimination in Gyimesközéplak at the beginning of the 21st century

This essay aims at showing the contemporary praxis of garbage handling in Gyimesközéplak. Special attention will be paid to the changes after the change of regime. The study is based on field-works made in the village between 2002 and 2006. The investigation focused on how elements of the traditional local culture and the Western consumer civilization were combined. The result was a way of life that followed the pattern of the “Western culture”, constructing thereby rather very local variations. This is the way of introducing new artefact populations into their everyday life, but also the mode of their elimination at the end. At that moment some old, well-tried and traditional methods had been activated.